

УДК 811.111:81'373.7–044.922

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-7-24>**Наталія СІДЕНКО,***orcid.org/0000-0001-7167-7930*

викладач англійської мови

Херсонського політехнічного фахового коледжу

Одеського національного політехнічного університету

(Херсон, Україна) *sidenko.nataly@meta.ua*

ПОДВІЙНА АКТУАЛІЗАЦІЯ І БУКВАЛІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗНАЧЕНЬ У КОНТЕКСТІ

У статті розглянуто прийоми подвійної актуалізації та буквалізації значень фразеологізмів у контексті як основні шляхи актуалізації буквального значення перемінного прототипу фразеологічної одиниці або лексичних значень її компонентів та її фразеологічного значення. На основі аналізу узагальненого теоретичного досвіду із цього питання проблему питомої ваги кожного з реалізованих значень у контексті окреслено як головну. За мету дослідження визначено розмежування прийомів подвійної актуалізації та буквалізації значень фразеологізмів у мовленні за рахунок встановлення чіткого критерію такої диференціації, який вміщено у рамки опозиції «експліцитність – імпліцитність». Питома вага реалізованого значення фразеологізму або значення його перемінного прототипу та/або лексичного значення його компонентів збільшується за умов його експлікації у контексті і, відповідно, зменшується за умов його імпліцитної присутності в ньому. Особливо підкреслено важливість визначення домінування фразеологічного або буквального рівня в актуалізованому значенні фразеологізму для розмежування прийомів подвійної актуалізації та буквалізації. Для ілюстрації дієвості встановленого критерію наведено приклад, як змінюється контекст залежно від реалізованого в ньому значення фразеологізму. За умови домінування або експліцитно вираженого фразеологічного значення ми ідентифікуємо прийом подвійної актуалізації, а за умови домінування буквального значення – прийом буквалізації. На матеріалі англомовних газет проаналізовано особливості процесів подвійної актуалізації та буквалізації значень фразеологізмів. Результатом даного дослідження стало розмежування прийомів подвійної актуалізації і буквалізації фразеологічного значення на основі встановлених розбіжностей між ними шляхом порівняння механізму актуалізації значення фразеологізму в контексті за частотністю буквалізації образної основи фразеологізму або значень його компонентів, реалізацією прагматичної спрямованості, семіотичною природою вербалізаторів контексту.

Ключові слова: буквалізація, вербалізатор, експліцитність, імпліцитність, образна основа, перемінний прототип, подвійна актуалізація.

Natalia SIDENKO,*orcid.org/0000-0001-7167-7930*

Lecturer of the English Language

Kherson Polytechnic Professional College of the Odesa National Polytechnic University

(Kherson, Ukraine) *sidenko.nataly@meta.ua*

DOUBLE ACTUALIZATION AND LITERALIZATION OF PHRASEOLOGICAL MEANINGS IN THE CONTEXT

In this article the devices of double actualization and literalization of phraseological meanings in the context are considered as the basic ways of actualization of the phraseological meaning and the literal meaning of a variable prototype of a phraseological unit (PU) or the lexical meaning of its components. Basing on the analysis of generalized theoretical experience of this idea the problem of relative importance of every realized meaning in the context appears to be the most vital. The purpose of this article is to differentiate the devices of double actualization and literalization of phraseological meanings in speech. It should be stressed that determination of a differentiating criterion being within opposition 'explicitness – implicitness' is a question of paramount importance. The relative importance of realized phraseological meaning or the literal meaning of a variable prototype of a phraseological unit or the lexical meanings of its components increases, if explicated in the context. Conversely, it decreases in terms of its implicit presence in it. Special attention is paid to identification of the dominant status of phraseological or literal level in the actualized meaning of a phraseological unit. Awareness of the dominant position of any mentioned above level is essential in making differentiation between the devices of double actualization and literalization of phraseological meaning. The example of context changes depending on the realized meaning of a PU is given to illustrate the efficiency of pre-determined criterion. If the phraseological meaning is explicitly expressed in the context, one can identify the device of double actualization, but if the literal meaning dominates, then, we have the device of literalization of phraseological meaning. On the material

of the English newspapers the peculiarities of double actualization and literalization of the phraseological meanings are analyzed. In conclusion, it should be noted that this research has resulted in the strict differentiation between the devices of double actualization and literalization of phraseological meanings basing on the divergences between them. This differentiation is possible due to comparison of mechanisms of actualization of the phraseological meaning in the context according to the frequency of literalization of image base of a phraseological unit or the lexical meaning of its components, the realization of pragmatic intent and the semiotic nature of verbalizers of the context.

Key words: double actualization, explicitness, image base, implicitness, literalization, variable prototype, verbalizer.

Постановка проблеми. Вивченню явища мовної гри присвячено численні дослідження, виділено окремі прийоми. Одним із них є каламбур, заснований на полісемії, омонімії, паронімії. На фразеологічному рівні цей прийом має свої особливості. Поєднання фразеологічного значення звороту і його образної основи або внутрішньої форми об'єднує поняття прийому подвійної актуалізації, передбачає співіснування фразеологічного значення та буквального значення перемінного прототипу фразеологізму або буквального значення його компонента/компонентів. Але таке розуміння жодним чином не відображує питому вагу кожного з реалізованих значень у контексті.

Аналіз досліджень. Прийом подвійної актуалізації трактували як подвійну інтерпретацію фразеологічної одиниці (ФО) у контексті (А. Ізотова, М. Шанський), як поєднання фразеологічного значення звороту та його образної основи (А. Мелерович, В. Мокієнко), як співіснування фразеологічного значення ФО і лексичного значення її компонентів (О. Кунін, Є. Дубинський), як збільшення ваги внутрішньої форми фразеологізму (Леонтович), як домінування фразеологічного або буквального рівня у фразеологічному значенні (І. Третьякова). Висування буквального або фразеологічного рівня як домінантного або одночасна рівнозначна реалізація обох визначаються шляхами актуалізації буквального значення перемінного прототипу ФО або лексичних значень її компонентів та фразеологічного значення (Sabban, 1998: 68–74; Jaki, 2014: 29). Кожен зі шляхів представлено різними прийомами фразеологічних деформацій семантичного типу.

Мета статті – визначити критерій, за яким можна встановити, який рівень фразеологічного значення є домінантним за актуалізації кожного з них у контексті, та розмежувати прийоми подвійної актуалізації і буквалізації на матеріалі текстів англійських газет.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, ми пропонуємо вважати факультативним те значення, реалізація якого надає додаткові змісти, створює натяки та різного роду ефекти, привносить нові конотації. Домінуюче значення експлікується у контексті, а додаткове, факультативне, імпліцитно присутнє в ньому.

Kick up one's heels – to enjoy yourself a lot at a party, event (LED, 2006: 835): *They're not even married yet, but the honeymoon's already over for «The Bachelor» Chris Soules and fiancée Whitney Bischoff! Whitney, 29, is furious that Chris, 33, is «going Hollywood» by kicking up his heels on ABC's hit show «Dancing with the Stars», The National Enquirer has learned* (N.E. March 30, 2015: 18).

У контексті значення ФО *kick up one's heels* буквалізується (*ABC's hit show «Dancing with the Stars»*) і висувається на перший план. Танці асоціюються з відпочинком і вечірками, а Голівуд – зі світським безтурботним життям, сповненим розважальними подіями, сексом. Фрагменти контексту, пов'язані із цими асоціаціями, та графічні засоби актуалізують фразеологічне значення мовної одиниці. Читач розуміє, що Кріс не тільки займається професійною працею – танцює, а й відвідує вечірки, дозволяючи собі багато розваг. Подвійний зміст створено актуалізацією фразеологічного значення, що є факультативним.

Yes, models do eat. Catwalk queen Gisele Bundchen kicked up her heels at a dinner hosted by Chanel to celebrate the new № 5 The Film, a 180-second commercial by director Baz Luhrmann (N.E. Nov. 3, 2014: 19).

У повідомленні актуалізується фразеологічне значення (*kicked up her heels at a dinner*), але фото дівчини з піднятою догори ногою у взутті на високих підборах, стиль якого відповідає події, буквалізує значення фразеологізму. Ця поза є сигналом для оточуючих, що героїня перебуває у піднесеному настрої, вона випромінює радість, задоволення. Актуалізація буквального значення перемінного прототипу ФО має за мету надати додаткову інформацію про емоційний стан персонажу. Це є підставою стверджувати, що фразеологічне значення домінує.

Прийом подвійної актуалізації ґрунтується на обігранні значення ФО й буквального значення її перемінного прототипу (1) або обігранні значення ФО і лексичного значення її компоненту/компонентів (2) (Кунін, 1974: 12):

(1) *To be full of beans – be very eager and full of energy* (LED, 2006: 111): *All other treatments had failed but the diet put her right. Now she lives on plants and not much else – and has never felt more full of beans. Literally* (D. M. March 7, 2015: 39).

Епізод контексту *...she lives on plants and not much else...* відтворює внутрішню форму ФО, а парцельоване речення *Literally* лише це підтверджує. Фразеологічне значення «бути енергійним, життєрадісним» теж присутнє у контексті (*the diet put her right*).

(2) *Red alert – a warning that there is very great danger* (LED, 2006: 35):

Now Wenger on red alert

It was point gained rather than two dropped for the Gunners, particularly after they lost Mathieu Flamini to a straight red card for a rash two-footed lunge at Morgan Schneiderlin 10 minutes from time. Referee Lee Mason was certainly justified in showing the red to Flamini (D. E. Jan. 29, 2013: 68).

Лексичне значення компонента ФО *red* актуалізується у контексті (*red card; showing the red*) і співіснує з фразеологічним: червона картка у футболі означає виведення гравця з поля, а це є певною загрозою переможній грі команди (*a warning that there is very great danger*).

Послідовність реалізації значення фразеологізму як сталого або вільного словосполучення жодним чином не впливає на процес подвійної актуалізації, що й демонструють попередні приклади.

Суміщення буквального і фразеологічного значень звороту відбувається за рахунок смислової взаємодії з елементами контекстного оточування. Повідомлення може бути представлено у текстовій, іконічній формах або бути результатом їх комбінації. Слід додати, що семантико-стилістична функція візуальної презентації ФО відрізняється від вербальної. Візуальні засоби можуть підсилювати сприйняття інформації повідомлення, створювати додаткові змісти, висувати буквально значення фразеологізму на перший план. Слід наголосити, що існує термін «візуальний каламбур» (*visual pun*) для позначення взаємодії вербальних і невербальних засобів актуалізації фразеологічного або буквального значення перемінного прототипу ФО та/або лексичних значень її компонентів (Начісчіоне, 2010: 176–177).

Іноді достатнім є використання лише лінгвістичних засобів, наприклад наявність омонімів (*trump – Trump; trot – Trott*), гіпонімів (*milk – cream*) та полісемантів у контексті створює умови для актуалізації лексичних значень окремих компонентів ФО:

Hot to trot – be ready to do something or to be involved with smth (LED, 2006: 743):

Cook's hot for Trott as opener

Jonathan Trott has been given a huge vote of confidence by his skipper to make a success of his own career as an opener (D. M. May 1, 2015: 43).

Окрім яскравого комічного ефекту, деформації у семантиці ФО виконують певні прагматичні цілі. Через прийом подвійної актуалізації конкретизується значеннєвість переваги на тлі зазначення рангу престижності ситуації:

Play one's last trump (card) – to use a situation as an advantage (LED, 2006: 1659).

Контекст повідомлення може охоплювати змішані за семіотичною природою засоби актуалізації фразеологічного та буквального значення вислову:

Go to the dogs/blazes/hell/devil/pigs and whistles – to fail, go bankrupt, and be spoiled (LED, 2006: 435):

Jen's life goes to the dogs

Jennifer Aniston has confided in friends that her sex life has nose-dived – all because of her dogs, Clyde, Dolly and Sophie. Jen and her fiancé share their bed at their Bel Air house with the three pooches. Even though they close the door, the dogs start scratching away and barking behind it. «The shower has become one of their favorite places», laughed the friend (N. E. Feb. 23, 2015: 41).

Фразеологізм *go to the dogs* зберігає своє фразеологічне значення «зазнати поразки» (*sex life has nose-dived*), але у контексті (*all because of her dogs; Jen and her fiancé share their bed ... with the three pooches; the dogs start scratching away and barking*) актуалізується компонент ФО *dogs*. У результаті семантичних зрушень конкретизується причина дії. Проте дріб'язковість і легкість усунення конкретизованої причини інтимних проблем у сім'ї створюють гумористичний ефект. Фото домашніх улюбленців лише підсилює цей ефект.

В англomовній пресі графічні засоби, особливо кольорові фото і графіка, можуть сприяти розумінню ФО як вільного словосполучення. Вони частіше беруть участь у відновленні внутрішньої форми ФО, ніж в актуалізації значення окремих лексем у її складі:

Show the ropes – explain all the things someone should know to do a job or deal with the system (LED, 2006: 643): *...He's showing her the ropes, and even fetching her drinks* (N. E. Sept. 15, 2016: 20).

Фото зображує робочі обставини зйомки фільму і пояснюється приписом: *Rebecca and Tom share an intimate moment while jumping from the Vienna opera house for the film «Mission: Impossible 5»*. Том Круз разом із компаньйонкою виконують трюки на канатах. Фразеологічне значення актуалізується у контексті (*and even fetching her drinks*). Графічні засоби конкретизують зміст роботи. Тема професійної праці доповнюється новою інформацією – вони поєднують роботу з відпочинком. Роблячи акцент на так званому «наставництві»

актора, мовець натякає на велику різницю у віці між партнерами, можливо, партнерами не тільки на робочому майданчику.

За прийому буквалізації фразеологічне значення є факультативним, а буквальне – домінуючим:

Keep eyes/ears open – keep looking/listening so that you will notice anything that is important, dangerous (LED, 2006: 1069): *A disheveled Katy ordered a vodka soda, chugged «in seconds» and burped, the source claims, adding «she had trouble keeping her eyes open»* (OK! Sept. 15, 2014: 4).

У контексті повідомлення (*ordered a vodka soda; burped*) буквалізується значення перемінного прототипу ФО, що позначає фізичну, а саме зорову, неспроможність із причини алкогольного сп'яніння. Буквальне значення домінує, але фразеологічне – конкретизує стан суб'єкту дії, надає додаткову інформацію, що героїня не контролює ситуацію, не оцінює ні зовнішніх (фізичних) загроз, ні загроз її іміджу.

Необов'язково за прийому буквалізації обігранню підлягає образна основа ФО: обіграння може окремий її компонент:

And all that jazz – and so on/forth (is used at the end of a list to show that you could continue it in a similar way) (LED, 2006: 819):

ALL THAT JAZZ

Lady Gaga, 28, and Tony Bennett, 88, joined vocal forces and put on a jazz performance the night before the release of their album «Cheek to Cheek», which takes on a completely different sound from Gaga's usual pop jams (N. E. Oct.13, 2015: 6).

Фрагмент контексту *a jazz performance* буквалізує компонент фразеологізму *jazz*. Фразеологічне значення підкреслює широкий діапазон жанрів, в яких працює співачка, її співробітництво з відомим американським виконавцем традиційної свінгової і поп-музики з елементами джазу, її поважливе ставлення до старших професіоналів. Отже, з'являється оцінна конотація.

У комбінації вербальна і невербальна частини тексту за буквалізації можуть підкреслити конотативне значення окремого її компоненту:

Pound/hit the pavement – to work very hard to get smth by going to a lot of different places (LED, 2006: 1121): *Martha looked happy in Las Vegas in March (left), but grim pounding the pavement in New York in July* (N. E. August 11, 2014: 23).

Фото гладкої Марти актуалізує лексичне значення компоненту *pound* (*to walk quickly with heavy loud steps*), чим виділяється із загальної інформації факт її зайвої ваги, яку набрала вона за короткий проміжок часу (*March – July*).

Іноді графічні засоби актуалізують не буквальне, а фразеологічне значення. За такого розподілу завдання з реалізації значення сталого словосполучення або його перемінного прототипу чіткішим виявляється факультативність узуального значення ФО:

On wheels – with great pleasure and strong will (LED, 2006: 817): *Don't call Sue Austin «disabled!» The talented artist has invented a jet-propelled wheelchair that tests the boundaries of physical freedom – and has transformed her into a mermaid on wheels* (N. E. July 15, 2013: 27).

Елементи контексту *disabled, a jet-propelled wheelchair* буквалізують значення ФО *on wheels*. Фото жінки з довгим волоссям (тому *mermaid*), що занурилася у приладах для дайвінгу під воду на інвалідному візку, актуалізує фразеологічне значення словосполучення. Тільки людина сильної волі (*with ...strong will*), будучи інвалідом, може займатися дайвінгом та отримувати при цьому насолоду (*with great pleasure...*). У такий спосіб автор висловлює свою оцінку діям суб'єкта.

Висновки. Отже, прийоми подвійної актуалізації і буквалізації мають багато спільних рис:

– обігранню підлягають і значення перемінного прототипу, і лексичні значення компоненту/компонентів ФО;

– обігранню підлягають і фразеологічне значення, і буквальне, причому послідовність їх появи у контексті не впливає на кінцевий ефект комізму, іронії, сарказму;

– функцію актуалізації виконують вербальні і невербальні засоби;

– головними прагматичними цілями є конкретизація та експресивізація значення ФО.

Але прийом буквалізації має свої особливості, причому по кожному пункту збіжності з прийомом подвійної актуалізації:

– факультативність фразеологічного значення звороту і домінуючий характер його буквального значення;

– вища частотність випадків буквалізації образної основи ФО, ніж актуалізації лексичного значення її компоненту/компонентів;

– привалювання невербальних засобів у процесі актуалізації значення фразеологічного вислову та його перемінного прототипу;

– реалізація прагматичної спрямованості більшою мірою за рахунок змін у конотативному аспекті значення ФО.

Порівняння механізму актуалізації значення фразеологізму у контексті надає підстави для розмежування прийомів подвійної актуалізації і буквалізації фразеологічного значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кунин А. В. Двойная актуализация как понятие фразеологической стилистики. *Иностранный язык в школе*. 1974. № 6. С. 5–12.
2. Jaki S. *Phraseological Substitutions in Newspaper Headlines*. New York : John Benjamin's B. V., 2014. 251 p.
3. Longman Exams Dictionary/Dir. Della Summers. Harlow : Pearson Education Limited, 2006. 1834 p.
4. Naciscione A. *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2010. 291 p.
5. Sabban A. *Okkasionelle Variationen sprachlicher Schematismen. Eine Analyse französischer und deutscher Presse und Werbetexte*. Tübingen : Günter Narr, 1998. 397 s.
6. The Daily Mail/The Daily Express/The OK!/The National Enquirer. URL: <http://www.pdfmagazines.org/tags>.

REFERENCES

1. Kunyn A. V. *Dvoynaya aktualyzatsya kak ponyatyе frazeolohycheskoy stylstyky* [Double actualization as a notion of phraseological stylistics]. *Foreign language at school*. Moscow, 1974. № 6. pp. 5–12 [in Russian].
2. Jaki S. *Phraseological Substitutions in Newspaper Headlines*. New York: John Benjamin's B.V., 2014. 251 p.
3. Longman Exams Dictionary/Dir. Della Summers. Harlow: Pearson Education Limited, 2006. 1834 p.
4. Naciscione A. *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2010. 291.
5. Sabban A. *Okkasionelle Variationen sprachlicher Schematismen. Eine Analyse französischer und deutscher Presse und Werbetexte* [Occasional variations of speech schemes. Analysis of French and German press and advertisements] Tübingen: Günter Narr, 1998. 397 p. [in German].
6. The Daily Mail/The Daily Express/The OK!/The National Enquirer. Retrieved from: <http://www.pdfmagazines.org/tags>.